

УДК 371.134

**ФОРМУВАННЯ АКМЕОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА
У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО САМОПІЗНАННЯ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ**

Єрмак Ю.І.

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Б. Хмельницького*

У статті доведено, що ефективному професійному самопізнанню майбутніх учителів сприяє акмеологічне середовище. Зазначено, що провідною ідеєю формування акмеологічного середовища є прийняття викладачами і студентами стратегії постійного саморозвитку особистості.

Ключові слова: акмеологічне середовище, майбутні вчителі, професійне самопізнання, вищий педагогічний навчальний заклад.

**ФОРМИРОВАНИЕ АКМЕОЛОГИЧЕСКОЙ СРЕДЫ В ВЫСШИХ
ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ КАК УСЛОВИЕ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОПОЗНАНИЯ БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ**

Єрмак Ю.І.

В статье доказывається, что эффективному профессиональному самопознанию будущих учителей способствует акмеологическая среда. Отмечается, что ведущей идеей формирования акмеологической среды является принятие преподавателями и студентами стратегии постоянного саморазвития личности.

Ключевые слова: акмеологическая среда, будущие учителя, профессиональное самопознание, высшее учебное педагогическое заведение.

**FORMATION OF AKMEOLOGIC MEDIUM IN HIGHER
PEDAGOGIC UNIVERSITIES AS A CONDITION
OF PROFESSIONAL SELF-EDUCATION
OF FUTURE TEACHERS**

Yermak Y.I.

The present article proves that akmeologic medium facilitates effective professional self-education of future teachers. The study gives the leading idea of akmeologic medium formation as accepting the strategy of constant development of personality by teachers and students.

Key words: akmeologic medium, future teachers, professional self-education, higher pedagogic universities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Розвиток процесів самості людини активно відбувається у професійній підготовці. Основною ідеєю теорії і методики професійної освіти є створення умов для розкриття і розвитку внутрішнього потенціалу кожного майбутнього фахівця, формування його позитивної «Я»-концепції в процесі опанування основ професійної діяльності. Переведення резервного потенціалу зі стану потенційного до актуального, набуття особистісно-професійної зрілості, формування професіоналізму, стимулювання досягнення акме є орієнтирами докорінних змін професійної підготовки вчителів у сучасній вищій школі.

На особливу увагу заслуговує професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя, оскільки він є носієм і передавачем загальнолюдських цінностей молодому поколінню. Формування акмеологічного середовища у ВПНЗ вимагає звернення до таких людинознавчих дисциплін як акмеологія, педагогічної акмеологія, котрі суттєво збагачують розуміння природи самості й спрямованість її на досягнення акме. Ознайомлення студентів з основними положеннями акмеології та педагогічної акмеології позитивно впливає на пізнання і розкриття як власного потенціалу, так і потенційних сил майбутніх вихованців; сприяє усуненню перешкод, що заважають самовдосконаленню, самореалізації, саморозвитку, саморуку до акме.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання відповідної проблеми, виокремлення її характеристика актуальних питань проблеми, яким присвячується стаття. Розв'язання проблеми формування акмеологічного середовища започатковано в дослідженнях А. Деркач, О. Дубасенюк, О. Селезньової, Л. Рибалко та інших. У дослідженнях розглядаються самовиховання, акмеологічна позиція як чинники, що впливають на професійне самопізнання фахівців, зокрема майбутніх учителів [1; 4]. Разом з тим у дослідженнях ще недостатньо доводиться вплив акмеологічного середовища на ефективність професійного самопізнання майбутніх учителів у ВПНЗ.

Формулювання мети (завдань) статті – довести вплив акмеологічного середовища на ефективність професійного самопізнання майбутніх учителів у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням здобутих результатів. У Новому тлумачному словнику української мови (2008) зазначається, що середовище – це речовина, тіла, що заповнюють який-небудь простір і мають певні властивості; сфера, сукупність природніх умов, у яких проходить життєдіяльність якого-небудь організму; *соціально-побутові умови, в яких проходить життя людини; оточення, коло, обшар* [5, с. 265]. У акмеології акцентується увага на тому, що розробка акмеологічної концепції розвитку особистості має враховувати акмеологічні умови й фактори. Акмеологічними умовами вважаються *обставини, особливості реальної дійсності, правила, сукупність даних, положення*, які забезпечують роботу чогонебудь, позитивно впливають на розвиток людини, активізують й оптимізують її діяльність, мають об'єктивний характер відносно суб'єкта активності. Очевидно, що від розвитку особистісно-професійних якостей залежить продуктивність виконаної діяльності. Акмеологічними факторами вважаються *рушійні сили, причини* будь-якого процесу, явища, *умови, чинники*, які обумовлюють рух людини, її індивідуальність до високих досягнень у процесі життєдіяльності. Вони мають суб'єктивний характер та є головними детермінантами ефективності процесу акме-орієнтованого саморозвитку.

Акмеологи А. Деркач, О. Селезньова, Л. Рибалко до загальних акмеологічних факторів відносять високий рівень акмеологічної культури, особистісно-професійних зразків поведінки й діяльності, загального й професійного сприйняття, мислення, саморозвитку людини. Акмеологічними факторами можуть виступати стресостійкість, високий рівень уваги, розвиток психомоторіки, спеціальні вміння, інтегровані особистісні якості.

На наш погляд, акмеологічними факторами можна вважати процеси самості, оскільки вони є рушійними силами розвитку самості людини. До акмеологічного фактору віднесемо розвиток професійного самопізнання майбутніх учителів у фаховій підготовці. Акмеологічні умови й фактори складають *акмеологічне середовище* у ВНЗ, яке на наш погляд слід вважати головною умовою професійного самопізнання майбутніх учителів у фаховій підготовці.

У межах дослідження актуальними й доцільними є суттєві положення акмеологічного підходу, заявлені в працях дослідниці О. Дубасенюк [3, с. 23]. На основі аналізу цих положень висловимо такі думки:

1. Концепція розвитку професіоналізму вчителя передбачає моделювання та створення акмеологічного середовища. Професійне самопізнання майбутніх учителів є складовою їхньої педагогічної майстерності. І тому акмеологічне середовище є необхідною умовою пізнання й розкриття педагогічного потенціалу студентів, які обрали професію вчителя.

2. Акмеологічне середовище – це такі створені умови у ВНЗ, за яких і професорсько-викладацький склад, і студенти прагнуть до успіху, до розвитку творчих здібностей у співпраці, коли існує атмосфера довіри й дружелюбності в педагогічному колективі. У акмеологічному середовищі найкраще розкривається особистісно-професійний потенціал майбутніх учителів, які навчатимуть дітей майбутнього.

4. Суттєвими ознаками акмеологічного середовища є психолого-педагогічна підтримка особистості – це внутрішні й зовнішні ресурси, які допомагають максимально повній самореалізації й саморозвитку людини. У межах дослідження психолого-педагогічною підтримкою професійної самореалізації майбутніх учителів вважаємо сукупність

прийомів, методів, форм, засобів педагогічного впливу на самосвідомість особистості, які стимулюють максимально повне розкриття внутрішнього потенціалу й розвивають прагнення постійного самовдосконалення в професійній діяльності.

У нашому розумінні акмеологічне середовище співзвучне з поняттями «доброзичлива атмосфера в педагогічному колективі», «сприятливий для розвитку студентів мікроклімат, що супроводжуються гуманним ставленням до себе, іншої людини». Таке середовище створюється завдяки повсякденній роботі в студентському колективі. У роботі зі студентами ми акцентуємо увагу на тому, що вчителю важливо займатися самовихованням і самоосвітою, в основі яких лежить професійне самопізнання.

Провідними методами самопізнання є самоспостереження, самокритика, самоаналіз й корекція власних дій. Так, самоспостереження, як вважає О. Главацька, ґрунтується на загальній спостережливості вчителя як здатності бачити й відчувати переживання дітей – радість, смуток, задумливість, зосередженість, чесність, працьовитість. Студентам пропонуємо запам'ятати правила, щоб навчитися самоспостереженню. Наприклад, не намагайтеся спостерігати за собою зразу в усіх відношеннях, фіксуючи всі прояви своєї поведінки. Оберіть спочатку один напрям, який вас більше цікавить. Спостерігаючи за собою, не намагайтеся зразу поліпшити те, що вам не подобається в собі. Інколи ваші невдачі виникають через втомленість, внаслідок стресового стану, сильних переживань. Як свідчить досвід практичної роботи у ВНЗ, самоспостереження допомагає майбутнім учителям виявити власний потенціал у різних видах діяльності (навчальній, дослідній, виховній, самоосвітній, громадській).

Самокритика як опрацювання результатів самоспостереження ґрунтується на вміннях людини бачити позитивне і негативне в навколишній дійсності. Це та якість, яка допомагає майбутнім учителям створювати гармонію в оточуючому середовищі, оскільки в основі самокритики лежить розвинуте мислення, завдяки якому запам'ятовуються, засвоюються, застосовуються й закріплюються провідні ідеї науки, знаходиться схожість і відмінність у думках різних людей, урегульовуються дії й поведінка.

Здійснення самоаналізу майбутніми вчителями є доцільним та ефективним у створенні акмеологічного середовища в педагогічному колективі. Самоаналіз допомагає встановити причинно-наслідкові зв'язки в усіх діях і вчинках майбутніх учителів. Як відомо, подолання труднощів є однією з важливих проблем акмеології. І тому самоаналіз є механізмом упередження й подолання труднощів професійного самопізнання та самореалізації майбутніх учителів.

Майбутнім учителям радимо використовувати різні прийоми, що стимулюють до самоспостереження, а саме: самоопитування: студент запитує себе, що відбулося, коли саме, в якій послідовності розвивалися події, що відчував чи не відчував він сам; згадування: порівняння того, що запам'яталось, із записами у своєму щоденнику, спогадами інших; само анкетування, само тестування: відповіді на запитання, які задають самі собі; порівняння того, що говорили інші із власними спогадами і записами; уявне повторення того, що відбулося: студент ставить себе в ситуацію, яка близька тій, за якої відбулася подія, потім відтворює свої дії особисто, а дії учасників – на основі уяви і спогадів.

У створенні акмеологічного середовища важливим механізмом виступає акмеологічна позиція майбутнього вчителя як новоутворення, що виявляється в прагненні особистості досягати позитивних самозміну професійній підготовці, ставленні до дитини як найвищої цінності, дотриманні морально-етичних правил поведінки в повсякденному житті, успішній реалізації особистісно-професійного потенціалу в різних видах діяльності вищого педагогічного навчального закладу [4].

У акмеології використовуються такі *методи* як: біографічний метод, складання акмеологічного опису, порівняльний аналіз високопродуктивної і малопродуктивної діяльності, співставлення професіограми, психограми, акмеограми, що допомагають проаналізувати різні види професійної діяльності, мету, завдання, структуру, функції, алгоритми дій та операцій; акмеологічні тренінги програмно-цільової спрямованості. Так, *складання акмеограми* є методом самовпливу особистості на розвиток позитивних якостей і подальшого особистісно-професійного зростання. Вона складається за такою

схемою: підструктура професійної кваліфікації, загальні інваріанти професіоналізму; підструктура спрямованості особистості, специфічні інваріанти професіоналізму; підструктура здібностей, якостей і властивостей. Акмеограма – це документ, у якому відбита система вимог, умов і факторів, що сприяють прогресивному розвитку професійної майстерності та особистості фахівця. До неї поміщуються види професійної діяльності та якості особистості, не тільки ті, що приводять до отримання людиною соціально затребуваного результату, але й ті, що забезпечують поступовий розвиток і професійне вдосконалення фахівця, його просування до високих рівнів професіоналізму. Акмеограма містить цілі (кінцеві й проміжні), вибір моделі розвитку, визначення акмеологічних технологій, можливі індивідуальні показники професіоналізму, що плануються як результати розвитку. Вона завжди індивідуальна та є основою розробки акмеологічної траєкторії особистісно-професійного розвитку.

У дослідженні відносимо *створення ситуації успіху* до прийомів, що сприяють формуванню акмеологічного середовища у ВНЗ. Зі студентами проводили співбесіду з метою виявлення їх ставлення до успіху, розуміння значущості досягнення успіху в процесі навчання, усвідомлення важливості діагностики власного потенціалу і потенціалу учнів. Перевагу отримали такі теми: «Успіх і кар'єра», «Знайти себе: стратегія успіху», «Роль самопізнання в досягненні успіху». Опрацювання діагностичних методик стало складником співбесіди та дало змогу майбутньому вчителеві проаналізувати власну спроможність, налаштуватися на успіх. Технологічним інструментарієм реалізації виявленої ідеї стала рольова гра «Педагогічний консиліум». Підбір такої гри обумовлений тим, що виявлення утруднень у школярів, які заважають їм реалізовувати власний потенціал, вирішення і прийняття позиції щодо надання допомоги таким дітям спонукає майбутнього вчителя до аналізу власного досвіду, сприйняття дитини як найвищої цінності, ідентифікації з суттєвими ознаками педагогічної діяльності, визначення власної точки зору, мобілізації сутнісних сил на створення умов. Опанування методикою проведення рольової гри, активна участь в її проведенні є певним досягненням успіху майбутнім учителем.

Висновки і перспективи подальшого пошуку з означеної проблеми. Таким чином, акмеологічне середовище є умовою ефективного професійного пізнання майбутніх учителів у фаховій підготовці, оскільки розкриття потенціалу відбувається ефективно тоді, коли людина прагне до самовдосконалення й саморозвитку та працює в такому оточенні, де її підтримують й допомагають. Разом з тим професійне самопізнання особистості є зворотнім боком акмеологічного середовища, оскільки комфортні умови створюються людьми з високим духовним і професійним потенціалом, які прагнуть до нових акме-вершин.

Перспективою подальшого пошуку з означеної проблеми є вивчення зв'язку професійного самопізнання з професійним самовихованням, оскільки в здійсненні самопізнання важливу роль займають потреби, особистісні якості впевненості в собі, старанності, відповідальності за прийняті рішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Главацька Ольга. Основи самовиховання особистості : навч.-метод. посіб. / Ольга Главацька. – Тернопіль, 2008. – С. 52-78.
2. Деркач А.А. Акмеология в вопросах и ответах : учеб. пособие / А.А. Деркач, Е.В. Селезнева. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2007. – 248 с. – (Серия «Библиотека психолога»).
3. Дубасенюк О.А. Передумови розвитку акмеологічного середовища для підготовки педагога-професіонала: досвід і перспективи розвитку / О.А. Дубасенюк // Акмеологія – наука XXI століття : матеріали III Міжнародної наук.-практ. конфер. / за заг. ред. В. О. Огнев'юка. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 23-28.
4. Коваленко Г.С. Формування акмеологічної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г.С. Коваленко. – Х., 2010. – 20 с.
5. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. / укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. – Т. 3. – К. : Вид-во «Аконіт», 2008. – С. 669.
6. Рибалко Л.С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) : [монографія] / Л.С. Рибалко. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. – 443 с.